

ПЕТРЕНКО І.Є.
(м. Київ)

ДІЯЛЬНІСТЬ П. СКОРОПАДСЬКОГО ЩОДО УКРАЇНІЗАЦІЇ ЧАСТИН РОСІЙСЬКОЇ АРМІЇ В 1917 р.

Після Лютневої революції й падіння царизму російська армія, і без того вкрай ослаблена низкими невдач, стала ще більше здеморалізованою. Офіцерство втратило владу та авторитет серед вояків, котрі масово покидали фронт і поверталися додому, грабуючи по дорозі поміщицькі маєтки. Як згадував у своїх спогадах А.А.Брусилов (на той час головнокомандуючий Південно-Західним фронтом), «становище на фронті було тяжким, дисципліна впала, основи її рухнули, армія розвалилася»¹.

В такій критичній ситуації перед вищим командуванням російської армії постало питання, як серед моря анархії зберегти хоч якісь ще боєздатні сили. Розуміючи, що на власні війська надії немає, було вирішено українізувати окремі формування, де українці становили переважну більшість. Такі кроки були зумовлені тим, що на відміну від російських солдатів українські були більш морально стійкішими й набагато менше піддавалися більшовицькій агітації. До процесу українізації поряд з іншими частинами був залучений і 34-й армійський корпус, командувачем якого з 22 січня 1917 р. став генерал-лейтенант П.П.Скоропадський.

18 червня того року корпус із складу Особливої армії Західного фронту перейшов у розпорядження VII армії Південно-Західного фронту, котра розташовувалася в Галичині, й взяв активну участь у червневій наступальній операції російської армії.

Корпус складався з двох піхотних дивізій – 104-ої та 153-ої, по чотири піхотні полки в кожній. До 104-ої належали 413-й Порховський, 414-й Торопецький, 415-й Бахмутський і 416-й Верхньодніпровський, відповідно до 153-ої – 609-й Красноуфимський, 610-й Мензелинський, 611-й Кунгурський та 612-й Чердинський полки. Також були резервні, технічно-допоміжні й господарські частини, як 401-й Карачевський і 46-й піхотний запасний та 64-й і 50-й сибірські стрілецькі полки, 110-а кінна сотня, 31-й і 55-й інженерні полки, 49-й санітарно-гігієнічний та 64-й санітарно-автомобільний підрозділи, 131-е телеграфно-польове відділення, 131-а польова поштова контора, 59-а польова хлібопекарня й ін.²

Перша пропозиція українізувати своє з'єднання надійшла П.П.Скоропадському 29 червня, одразу після вищезазначеного наступу, від головнокомандуючого Південно-Західним фронтом генерала О.Є.Гутора. Судячи з листа П.Скоропадського до свого знайомого ще з російсько-японської війни генерал-квартирмейстера М.Й.Раттеля, видно, що він був не проти українізації свого з'єднання і вважав, що, якщо за справу взятися енергійно, міг би вийти дійсно, гарний корпус. Однак поряд із цим побоювався, що у подальшому ця бойова одиниця може відіграти значну роль в українському соціалістичному русі, котрому він не співчував³.

За наказом верховного головнокомандувача генерала Л.Г.Корнилова від 18 липня 1917 р. починаються активні дії в напрямку реорганізації 34-го армійського корпусу.

У першу чергу П.П.Скоропадський передав із 34-го до 41-го корпусу всіх солдат-росіян, але офіцерів залишив, оскільки в них, за словами комкора, була гостра потреба. 24 липня 1917 р. 34-й армійський корпус відійшов у резерв в околиці міста Меджибіж, де й почалася робота над його українізацією.

На першому етапі українське поповнення було нечисленним, але боєздатним і готовим енергійно воювати та, як згадував П.Скоропадський, «у мене була надія, судячи з цих людей, що українізація дасть, дійсно, гарний бойовий контингент»⁴. Скоро думка генерала дещо змінилася. Почали з'являтися нові поповнення, які кардинально відрізнялися від попередніх. Ці солдати займалися політикою й агітацією соціалістичного спрямування, замість прямих своїх обов'язків.

Поряд із солдатською постала і проблема з досвідченими офіцерськими кадрами. Для її вирішення на початку вересня було створено офіцерську та унтер-офіцерську школи⁵.

Також для виховної й просвітньої роботи серед вояків було запроваджено спеціальні культурно-просвітні комісії, члени котрих мали читати лекції на політичні та культурні теми і розповсюджувати відповідну літературу й пресу. Крім цього, у кожній роті створювалися невеликі бібліотеки, гроші на які виділялися із полкових сум. Велася навіть переговори з дирекціями українських театрів про можливість отримання костюмів для постановки вистав у 34-му корпусі⁶.

Останній не залишився також осторонь подій, пов'язаних зі спробою державного перевороту генерала Л.Г. Корнилова, котра відбулася в останніх числах серпня 1917 р. та спричинила величезний резонанс як в армії, так і взагалі по всій імперії. Більша частина солдатів 34-го корпусу не підтримала цього заклоту, залишившись прихильними до Центральної Ради й Ради робітничих і солдатських депутатів. Так, 28 серпня того року на екстреному засіданні президії корпусного комітету за участю уповноважених представників від дивізійних, полкових та ротних комітетів, армійського комітету VII армії й Центральної Ради було ухвалено наступне: «У відношенні Корнилова не виявляти ніякої поступливості, ні коливання, не допускаючи думки про можливість яких-небудь угод або стосунків між ним і демократією. Корпус залишається вірним завітам революції і буде визнавати своєю владою революційно-народні органи – Раду депутатів Росії і Центральну Раду України»⁷. Аналогічні резолюції були прийняті й на окремих засіданнях дивізійних, полкових та ротних комітетів, котрі проходили в період із 29 по 31 серпня 1917 р.

Частини корпусу відчували і значну матеріальну кризу. Протягом серпня та вересня обмундирування, харчі й боєприпаси майже не надходили. Як згадував сам генерал П.Скоропадський: «...важко було зі штанами: цілі батальйони розгулювали в лахміттях замість штанів...»⁸. Лише після натиску головнокомандувача Південно-Західного фронту генерала М.Г.Володченка на інтендантську службу вдалося отримати значну кількість чобіт, сорочок та спідніх брюк⁹. Однак, і цього з огляду на те, що насувалася зима, було недостатньо. Ось деякі дані щодо потреб 34-го армійського корпусу у теплому одязі на 1 листопада 1917 р.: потрібно було 56 тис. ватних штанів, а надано лише 24 тис., полушубків 16 тис. – виділено всього 5 тис., суконних сорочок 56 тис. – отримано 8700, тілогрійок 40 тис. – одержано 10 тис. тощо.

Надзвичайно гостро стояло питання з фуражем, котрого катастрофічно не вистачало. У грудні 1917 р. ця проблема переросте у справжню біду, коли в день від голоду буде помирати по 30–40 коней¹⁰.

Тому скрутне економічне становище не дозволяло корпусу вчасно виступити

на фронт, чого від нього вимагало командування. Це саме підтверджував також генерал С.М.Шейдеман, який неодноразово перебував у корпусі із ревізією. Проте все ж, незважаючи на всі труднощі, українізація проводилася в досить значних темпах.

Фактично можна констатувати, що до кінця жовтня – початку листопада 1917 р. 34-й армійський корпус був більшою мірою українізований (хоча деякі його частини не були такими аж до січня 1918 р.). Він отримав нову назву – Перший Український корпус. Його командувачем до 25 грудня 1917 р. залишався П.П.Скоропадський, котрого змінив на цій посаді генерал Я.Г. Гандзюк. Начальником штабу корпусу був генерал Я.В.Сафонов. 104-та й 153-тя дивізії перейменовувалися у Першу та Другу Українські й мали в своєму складі по чотири піхотні полки та по одному легкогарматному полку. Командиром Першої дивізії був генерал Я.Г.Гандзюк, начальником штабу – полковник М.О.Капустянський, Другої – генерал В.І.Клименко, керівником штабу – полковник П.П.Крамаренко. Полки Першої дивізії дістали спеціальні назви: 1-й Київський полк імені гетьмана Богдана Хмельницького, 2-й Стародубський полк імені гетьмана Скоропадського, 3-й Полтавський полк імені гетьмана Сагайдачного та 4-й Чернігівський полк імені гетьмана Полуботка, а їхніми комендантами відповідно були полковники Маєвський, Масалитинов, Никонов і Порохівський. Функції гарматного інспектора корпусу виконував генерал П.Аккерман¹¹.

Щодо чисельності корпусу є різні думки. Одні історики називають 40–60 тис., інші 20–30 тис. Але, беручи до уваги той факт, що у 1-му полку Першої дивізії станом на 1 грудня 1917 р. нараховувалося 2537 козаків та 79 офіцерів, можна зробити висновок, що кількість бійців корпусу не перевищувала 25–30 тис.¹²

В кінці листопада 1917 р. над Києвом і Центральною Радою нависла загроза з боку більшовизованого Другого гвардійського корпусу, який планував із району Проскурів–Жмеринка рушити на Київ та ліквідувати „буржуазно-націоналістичну” Центральну Раду. У таких умовах єдиною силою, котра могла захистити Київ, був Перший Український корпус.

3 грудня 1917 р. П.П. Скоропадський отримав від С.Петлюри телеграму, в якій йому і його корпусу доручалося провести оборону Київського району й передаватися для цього у розпорядження всі військові частини, розташовані на Правобережжі¹³. В своєму донесенні С.В.Петлюрі П.Скоропадський зазначав наступне: «У змозі будемо утримати залізничні вузли, на яких і планується оборона Києва...»¹⁴.

Силами своїх двох дивізій та допоміжних частин П.П.Скоропадський зумів зайняти важливі залізничні лінії Жмеринка–Козятин і Шепетівка–Козятин–Христинівка–Вапнярка й оволодів Житомиром, Староконстантиновом, Вінницею, Бердичевом, Білою Церквою та іншими населеними пунктами. Російські частини роззброювалися і відправлялися потягами до Росії.

Таким чином до кінця грудня 1917 р. проблему з Другим Гвардійським корпусом було на деякий час вирішено, але у самому Першому Українському корпусі відчувалися великі труднощі. Вояки жили в неопалюваних вагонах, без теплового одягу, харчів, грошей. Усе це призводило до того, що солдати самовільно покидали частини й до кінця грудня 1917 – початку січня 1918 р. у полках корпусу залишалося до 300–400 вояків, а роти мали в своєму складі від 20 до 35 чол.¹⁵

Центральна Рада і новий секретар військових справ М.Порш не намагалися

утримати у боєздатності корпус та надати йому матеріальну допомогу, боячись, аби Скоропадський не скористався потужним українізованим з'єднанням для захоплення влади. Це чітко видно зі слів Д.І.Дорошенка – на той час чернігівського губернського комісара: «...Коли я скоро після нічної розмови прибув до Києва і спитав Шинкаря, чому не використовують Скоропадського з його корпусом, то Шинкар мені відповів: «Боїмося, що він схоче стати гетьманом!». Це саме я чув і від інших, в тім числі, здається, і від Петлюри»¹⁶.

25 грудня 1917 р. П.П.Скоропадський, не знаходячи підтримки з боку української влади, здав командування корпусом генералу Я.Г.Гандзюку.

Щодо подальшої долі Першого Українського корпусу, то у січні 1918 р. останній було роздроблено на частини й розташовано в Білій Церкві, Бердичеві, Фастові та Винниці. Через таке розпорошення сил корпусу серед моря анархії його чисельність і боєздатність зменшувалися з дня на день. Під впливом загального безладдя падала дисципліна, й у кінці січня в корпусі було проведено демобілізацію. В лютому він перестав існувати, а невелика його частина з полковником Никоновим на чолі вже після приходу німців у березні 1918 р. вступила до української армії¹⁷.

¹ Брусилов А.А. Мои воспоминания. – Минск, 2003. – С.284.

² ЦДАВО України. – Ф. 4081. – Оп. 1. – Спр. 1. – Арк. 134, 206.

³ Скоропадський П.П. Спогади. – К.; Філадельфія, 1995. – С.58, 330.

⁴ Там само. – С.71.

⁵ ЦДАВО України. – Ф. 4081. – Оп. 1. – Спр. 5. – Арк. 7.

⁶ Там само. – Спр. 1. – Арк. 7, 123, 123 зв.

⁷ Там само. – Арк. 4.

⁸ Скоропадський П.П. Вказ. праця. – С. 73.

⁹ ЦДАВО України. – Ф. 4081. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 127.

¹⁰ Там само. – Спр. 3. – Арк. 60, 67 зв.

¹¹ Історія українського війська. – Л., 1993. – С.370.

¹² ЦДАВО України. – Ф. 4081. – Оп. 1. – Спр. 7. – Арк. 61.

¹³ Там само. – Спр. 3. – Арк. 2 зв.

¹⁴ Там само. – Спр. 3. – Арк. 1.

¹⁵ Там само. – Спр. 3. – Арк. 135, 152.

¹⁶ Дорошенко Д.І. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 рр.). – К., 2007. – С.201.

¹⁷ Історія українського війська. – С.370.